

УДК 351.82/338.24:339.747(477)

Л.С. Ситник, д.е.н., професор, Донецький національний університет

СВІТОВІ МОДЕЛІ АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Виявлено особливості форм державного регулювання національної економіки в умовах кризи на прикладі розвинутих країн світу в умовах світової фінансової та економічної кризи 2008-2009 рр. та здійснено їх порівняння з Україною.

Розглянуто заходи, спрямовані на вирішення найбільш гострих питань – короткострокових проблем банківської ліквідності, проблем ринку житла та іпотеки. Виділено також масштабну підтримку та стимулювання економіки в цілому та окремих секторів й інституційних агентів, сприяння розвитку та впровадження нових технологій, інвестицій у розбудову та модернізацію інфраструктури, підтримку зайнятості та безробітних, допомогу малому та середньому бізнесу.

Ключові слова: світова економічна криза, форми державного регулювання соціально-економічних процесів, банківська ліквідність, ринок житла та іпотеки, фінансова підтримка держави фінансових установ, реформування державної економічної підтримки.

Л.С. Сытник

МИРОВЫЕ МОДЕЛИ АНТИКРИЗИСНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Вьявлены особенности форм государственного регулирования национальной экономики в условиях мирового финансового и экономического кризиса 2008-2009 гг. на примере развитых стран мира и осуществлен анализ результатов в сравнении с Украиной.

Рассмотрены мероприятия, направленные на решение наиболее острых текущих вопросов - краткосрочные проблемы банковской ликвидности, проблемы рынка жилья и ипотеки. Выделены также масштабная поддержка и стимулирование экономики в целом и отдельных секторов, и институциональных агентов, содействие развитию и внедрению новых технологий, инвестиций в развитие и модернизацию инфраструктуры, поддержку занятости и безработных, помощь малому и среднему бизнесу.

Ключевые слова: мировой экономический кризис, формы государственного регулирования социально-экономических процессов, банковская ликвидность, рынок жилья и ипотеки, финансовая поддержка государства финансовых учреждений, реформирование государственной экономической поддержки.

L. Sytnyk

WORLD'S CRISIS MANAGEMENT MODEL OF THE NATIONAL ECONOMY

The paper describes the forms of state regulation of economic processes under the world 2008 – 2009 financial and economic crisis in Ukraine and abroad. The measures aimed at solving the most acute current problems are considered. They include the short-term problems of banking liquidity, problems of housing and mortgage market. The emphasis is also made on such issues as a large-scale support and stimulation of the economy in general, and the individual sectors and institutional agents, the promotion of the development and introduction of new technologies, investments in infrastructure improvements, support to the employment and the unemployed, as well as to small and medium-sized business.

Keywords: world economic crisis, forms of state regulation of social and economic processes, banking liquidity, housing and mortgage market, state financial support to financial institutions, reform of the state economic policy.

Узагальнення світової і вітчизняної практики регулювання національної економіки в умовах кризи вимагає виявлення ролі держави в цьому процесі,

пріоритетів та обмежень державного регулювання, засобів і механізму цього регулювання.

Проблематика антикризового регулювання і управління висвітлюється у роботах багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених [1, 2]. Але аналіз антикризової політики в Україні має ряд недоліків, а саме: надзвичайна заполітизованість дискусії, підміна апріорного знання апостеріорним, неврахування конкретних часових умов, відсутність єдності щодо основних параметрів економічної політики.

Мета статті – виявлення особливостей регулювання національної економіки в умовах кризи на прикладі розвинутих країн світу та здійснити порівняння їх результатів з Україною.

Основний матеріал дослідження. Із форм державного регулювання економічних процесів виділимо три основні складові: фінансову, господарську і соціальну політики, як такі, що визначають активність товарів, труда і капіталів на відповідних ринках. На мікрорівні ці складові трансформуються в такі політики: інвестиційно-кредитну (для ринку капіталу і товарного ринку), заробітної плати і заощаджень (для товарного ринку і робочої сили), продуктивності (для ринків труда і капіталу). Перелічені складові економічної політики на мікрорівні, у свою чергу, формуються на основі комплексу заходів, розроблених урядом для систем грошового обігу і монетарної політики, ринку житла і іпотеки, фінансової допомоги держави фінансовим установам, сприяння розвитку та впровадження нових технологій інвестицій у розбудову та модернізацію інфраструктури, допомоги малому і середньому бізнесу.

Розглянемо окремі заходи у перерахованих напрямках економічної політики, які застосовувались у боротьбі зі світовою економічною кризою 2008-2009 рр. Світова економічна криза 2008-2009 рр. спричинила в Україні уповільнення притоку довгострокового капіталу, значний відтік короткострокових фінансових ресурсів, падіння експорту і, як наслідок, суттєве послаблення обмінного курсу гривні. Експортоорієнтовна модель економічного зростання з перевагою низькотехнологічного експорту виявилась уразливою в умовах загострення світової кризи і раптових змін кон'юнктури на світових ринках. Ризики зменшення обсягів експорту товарної продукції стали жорсткішими за прямі або непрямі протекціоністські заходи країн-партнерів, які запроваджуються ними у рамках антикризової політики.

Для збільшення ліквідності в національній валюті більшість центральних банків розвинутих країн та країн, що розвиваються, (ЄЦБ, ФРС, Банк Великобританії, центральні банки Швейцарії, Індії, Китаю, Японії, Канади) зменшували процентні ставки рефінансування, спрощували умови та збільшували строки рефінансування, купували державні та приватні цінні папери, зменшували резервні вимоги, розширили перелік видів застави для традиційного рефінансування.

Особливістю заходів по збільшенню ліквідності в Україні стало те, що НБУ обмежився фінансуванням банків та держави і обрав вибірково підхід до надання ліквідності комерційним банкам. Така політика Нацбанку викликала зауваження щодо принципів та пріоритетності надання коштів. До того ж частину коштів банківські установи використовували для придбання валюти, що дестабілізувало валютний ринок. І хоча кредити рефінансування були реструктуризовані та частково повернуті НБУ, банківська система України стикається з проблемою неплатоспроможності.

Ліквідність в іноземній валюті надавалась більшістю центральних банків країн світу через своп-операції з національними центральними банками та через міжнародні резерви країн світу. Так, ФРС США уклала угоди про свопи з ЄБЦ, банками Англії, Японії, Швейцарії, Китаю, Австралії, Швеції, Бразилії; ЄЦБ уклав двосторонні угоди про свопи євро на швейцарські франки та шведські крони; Національний банк Швейцарії уклав угоди про свопи франків на польські злоті та угорські форинти. НБУ

використовував міжнародні резерви та рефінансування МВФ для забезпечення економіки ліквідністю в іноземній валюті.

Українська практика проведення інтервенцій на валютному ринку була менш прозорою, ніж в інших країнах, і інтервенції проводились не на ринкових умовах. Обмежені можливості української економіки, відсутність ініціатив не дозволили використати валютні свопи як джерело ліквідності. Крім того, високий рівень доларизації української економіки сприяє негативним соціальним наслідкам при коливаннях валютного курсу.

Програми підтримки придбання житла як антикризовий захід за кордоном (США, Японія, Австралія, Франція, Великобританія, Китай) передбачають будівництво доступного житла, сприяння реструктуризації іпотечних кредитів, розширення програм по гарантуванню кредитів. В Україні заходи допомоги у цій сфері є обмеженими порівняно з іншими країнами відносно масштабів підтримки і стосувались спрощення реструктуризації заборгованості за іпотечними кредитами, надання цільового рефінансування для фінансування недобудованих житлових будинків з високим ступенем готовності, збільшення капіталу Державної іпотечної установи і розміщення облігацій, гарантованих державою, що зумовлено як зменшенням доходів бюджету, так і обмеженими можливостями для фінансування його дефіциту.

Задля збільшення довіри до фінансових установ та профілактики відтоку вкладів або появи вимог щодо дострокового виконання зобов'язань урядами країн були гарантовані банківські борги за рахунок державних коштів (Франція, Велика Британія, США, Північна Корея, Швеція). В Україні така практика не використовується і вона неможлива в короткостроковому плані, тому що надання відповідної підтримки потребує суттєвих коштів

Зниження нормативів резервування, як фінансова допомога держави (Китай, Індія) фінансовим установам, мотивовано необхідністю збільшити ліквідність банківських установ і не вимагає додаткового фінансування. Основною відмінністю процесу зниження нормативів резервування в Україні є то, що за постановою НБУ [3] одночасно підвищувались нормативи резервування під кредити в іноземній валюті. Це пов'язано зі спробою недопущення подальшого зсуву у бік кредитування в іноземній валюті та взяття банками на себе надмірних валютних ризиків.

Такий захід як кредитування банків та фінансових установ урядом або центральними банками країн (Франція, США, Німеччина) мав на меті підвищення ліквідності цих інституцій, а також відновлення міжбанківського кредитування. В Україні така практика також стала доволі розповсюдженою. Особливих відмінностей у цьому процесі немає за виключенням умови щодо введення представника центробанку в банк і посилення відповідальності за неправочинні дії у використанні отриманих коштів.

В Україні аналогічно до світового досвіду здійснюється захід з підтримки фінансової стійкості банківських установ, який має форму довгострокового кредитування банків НБУ під заставу їхніх ліквідних активів – державних облігацій, нерухомого майна, майнових прав. Кредит надається строком на один рік або у вигляді кредитної лінії. Ставка за кредитування встановлюється на рівні не меншому за ставку НБУ по операціям з підтримки ліквідності.

Викуп акцій фінансових установ державою як одна з основних антикризових стратегій урядів багатьох країн (Велика Британія, Японія, Бельгія, Нідерланди, Китай, Німеччина, Португалія) застосовується з метою допомоги великим фінансовим установам, банкрутство яких загрожує фінансовій стійкості інших підприємств як фінансового, так і реального сектору.

В Україні збільшення капіталу банку, яким керує тимчасова адміністрація, здійснюється через відкритий аукціон з участю потенційних інвесторів, в тому числі разом з державою.

Рекапіталізація за участю держави застосовується до установ з ознаками системності. Уряд приймає участь у рекапіталізації банку у випадку, коли він разом з іншим інвестором отримує частку в капіталі банку не меншу ніж 75%+1 акція в обмін на ОВДП з наступним викупом цих ЦП НБУ. Перед додатковою емісією акцій капітал банківських установ може бути зменшений до рівня регуляторного капіталу, що призводить до зменшення частки існуючих інвесторів. Після проведення санації рекапіталізований банк може бути проданий іншим інвесторам, а гроші від продажу ОВДП передаються НБУ. Джерелами фінансування такого заходу в Україні є Стабілізаційний фонд і кошти НБУ.

За кордоном діє Програма позбавлення від проблемних активів додаткове фінансування іпотечних агентств, викуп іпотечних облігацій, допомога власникам цінних паперів, забезпечених нещодавно виданими кредитами з рейтингом AAA. В Україні відповідної практики викупу проблемних активів державними або афілійованими з державою установами не існує. У недержавному секторі відбувається формування ринку боргів та накопичується досвід купівлі-продажу проблемних активів. Цей процес потребує нормативного врегулювання.

Для впровадження нових енерготехнологій в країнах світу (США, Франція, Великобританія) уряди створюють економічні стимули, надають дешеві кошти на їх купівлю та впровадження, що підвищує енергоефективність економіки. Для вітчизняних підприємств через дефіцит оборотних коштів і неможливість здешевлення енергетичного обладнання залишається практика використання старих технологій, що обмежує потенційний ефект запровадження цього заходу в країні.

Уряди Франції, Великобританії, Німеччини виділяють кошти для інтенсифікації запровадження цифрових технологій в рамках програм інвестування придбання комп'ютерної техніки, розширення доступу до Інтернету, в базову інфраструктуру безпроводних, оптоволоконних мереж, створення центрів цифрових послуг для населення. В Україні такий захід не застосовувався.

Інтенсифікація розвитку транспортної інфраструктури, у тому числі через фінансування досліджень у цій сфері, є важливим компонентом антикризової стратегії багатьох країн – Франції, Німеччини, Китаю, США. Визначено шість пріоритетних дослідницьких програм. Серед них: космічна програма, розвиток повітряного сполучення, покращення доріг, залізниці, покращення аеропортів, морський транспорт.

В Україні лише декларувалися наміри сприяти розвитку транспортних технологій, але не передбачено жодних конкретних програм та механізмів сприяння розробці та впровадження сучасних транспортних технологій.

У руслі процесу інвестування в розбудову та модернізацію інфраструктури уряди країн (Великобританія, Бразилія, Індія, Польща) прийняли рішення щодо фінансування проектів державно-приватного партнерства за рахунок коштів держбюджету або покращення умов інвестування для приватних компаній шляхом подовження строку концесій (Індія, Бразилія), удосконалення регуляторного режиму (Польща) в галузях природних монополій, зміцнення авторитету і владних повноважень регуляторних органів.

В Україні за даним напрямком покращення інвестиційних умов для проектів державно-приватного партнерства нічого не зроблено, навіть на законодавчому рівні.

Аналіз заходів з підтримки зайнятості та безробітних, які сьогодні застосовують за кордоном, спрямовані в основному на утримання рівня зайнятості, а не на підтримку безробітних [4]. Уряди Австрії, Великої Британії, Німеччини, Франції, Японії заохочують компанії скорочувати тривалість робочого тижня, а не звільняти працівників, шляхом запровадження доплат до заробітної плати працівників, яких переведено на скорочений графік роботи [5].

В Україні меморандуми порозуміння з найбільшими роботодавцями з огляду на відсутність механізму контролю за їх виконанням незначно вплинули на ситуацію на

ринку праці. Але на відміну від ряду інших країн в Україні не було скорочено внесків на соціальне страхування. Натомість було перерозподілено внески на користь страхування на випадок безробіття, розширено коло осіб, які сплачують внески (працюючі пенсіонери, військовослужбовці почали сплачувати внески на страхування на випадок безробіття; підприємці, які обрали спрощену систему оподаткування, – внески на пенсійне страхування).

Для фінансової підтримки малого та середнього бізнесу за кордоном передбачено механізм рефінансування портфелів кредитів малого та середнього бізнесу, збільшено фонд гарантування у державному казначействі (Польща), започатковано урядову програму кредитування малого та середнього бізнесу (Велика Британія, Німеччина), створення фонду для підтримки розвитку малих та середніх підприємств (Китай).

Обмеженість фінансових ресурсів нашої держави унеможливорює створення таких фондів. Однак реалізуються програми міжнародних фінансових інституцій, які передбачають кредитування малого та середнього бізнесу.

Аналіз антикризової політики дає можливість зробити декілька висновків.

Антикризові заходи в Україні в цілому відповідають логіці та напрямкам антикризових дій в інших країнах. Через обмеженість фінансових ресурсів в країні використано тактику точкового реагування на кризові явища.

Найбільшою проблемою, що гальмує економічний розвиток країни та заважає здійснювати ефективну економічну політику залишається відсутність інституційних та структурних реформ та ефективної консолідованої влади, що зможе забезпечити стабільне зростання добробуту. Необхідна модернізація державної економічної політики виробничо-технологічної бази економіки і системи соціального захисту населення.

Інструментами такої модернізації є здійснення низки реформ, спрямованих на запровадження ефективних принципів, механізмів державного регулювання і управління соціально-економічними процесами в країні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Порівняльний аналіз антикризових заходів уряду України: аналітична доповідь / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2010. – 39 с.
2. Зарубежная практика антикризисного управления: учеб. пособие / под ред. А.Н. Ряховской. – М.: Магистр; ИНФРА-М, 2010. – 279 с.
3. Про окремі питання діяльності банків: Постанова НБУ від 05.02.2009 р. № 49 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/PB09009.html.
4. Global Employment trends // International Labour Organization. – 2009. – January.
5. When jobs disappear // The Economist. – 2009. – 12 April.